

NÉPRAJZI NEGATÍVOK A BALATON MELLÉKÉRŐL

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Negatívtárában található néprajzi fényképek vizsgálata

Jelen tanulmány a *Balaton az ezredfordulón. Jankó János nyomában* című kutatás előmunkálataihoz kapcsolódik. Célom a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Negatívtárában található azon néprajzi fényképek vizsgálata, amelyeknek a témája vagy készítésének helye a Balaton mellékének településeihez kötődik.

A megelőző kutatómunka során az összes leltárkönyvet megvizsgáltam, s a néprajzi tematikájú negatívokat a 2003. évi nyilvántartási rendelet irányelveinek megfelelően csoportosítottam. E csoportosítást a leltárkönyvi meghatározások alapján végeztem. A tökéletes vizsgálathoz szükséges revíziót nem állt módomban elvégezni, hiszen ennek csak a teljes Negatívtár revíziója keretében lenne létjogosultsága. A kutatást nehezítette egyrészt, hogy a Negatívtárnak csak töredékénél történt meg a számítógépes adatfelvitel az ARIADNE program DOS-os verziójának használatával, másrészt, hogy a régi leltárkönyvekből folyamatosan, de a teljesség igénye nélkül leltározták át a régebbi negatívokat. Ennek ismeretében a folyamatosan vezetett leltárkönyveket, majd a tematikailag már önálló néprajzi leltárkönyveket vizsgáltam.¹ A rendszerezés, elemzés megkönnyítése céljából a leltárkönyvi adatokat a Microsoft Excel programja használatával adatbázisban rögzítettem Schleicher Vera és Somogyvári Zsófia segítségével. Ez az adatbázis képezi tehát e tanulmány alapját.

Pillanatok a Negatívtár történetéből

A Veszprémmegyei Múzeum és Könyvtár intézményében folyó fényképezéssel kapcsolatos első írott források közé tartozik Rhé Gyula múzeumigazgató 1933. június 17-én kelt igazolása, amit Nagy László részére állított ki, aki ezen írásra hivatkozhatott a külső múzeumi munkája során: „...igazolom, hogy dr. Nagy László ... hivatalos megbízatása folytán...tárgyakat gyűjt és személyeket fényképez...”² Ehhez a dokumen-

tumhoz szorosan kapcsolódik a Magyar Nemzeti Múzeum engedélye: „...a felhozott indokok alapján nem tesztek észrevételt az ellen, hogy az államsegély terhére a tekintetes Igazgatóság 160 pengőért fényképezőgépet szerezzen be.”³

Az 1938. február 21-én írott szakmai jelentés alapján kiderül, hogy a kezdetektől külön, önálló múzeumi gyűjteményként kezelték a fényképfelvételeket, negatívokat: „Közgyűjtemények muzeális anyaga és a múzeum birtokállományához tartozó felszerelési tárgyak a következő leltárakban és szakkatalógusokban vannak nyilvántartva:....II. Múzeumi anyag, ... g/ Képleltár.”⁴ A képleltár negatívleltárból, diapozitív-leltárból, kliséleltárból és fényképleltárból állt. A továbbiakban vizsgálándó negatívleltárt 1934 óta, könyv alakban vezették, feltüntetve a felvétel idejét, tárgyát, helyét és a felvevő nevét.⁵

A Veszprémmegyei Múzeum és Könyvtár jelentése az 1937. évről című dokumentumban⁶ a múzeumi fényképezés újabb adalékait olvashatjuk. E szerint a múzeumi bevételeket gyarapították a fényképek értékesítése révén szerzett jövedelmek, mintegy 10,60 pengő értékben (a teljes bevétel 44 4548 pengő). A kiadások egészét tekintve az évi 395537 pengőből fényképezésre összesen 44 126 pengőt fordítottak. Az 1936. évi kiadáshoz képest a kiadásnövekedést többek között a fényképezésre fordított összegek is képezték.

A negatívokat az 1. számú leltárkönyven kezdték tehát vezetni vegyesen, azaz szakágak szerint nem elkülönítve. Ezt a fajta nyilvántartást a 2. és a 3. számú leltárkönyvek is tükrözik. 1967-től kezdve új sorszámozással kezdték vezetni a továbbra is vegyes tematikájú, 4., 5., 6. számú leltárkönyveket. 1973-ban választották szét szakágak szerint a leltárkönyveket, így azóta külön leltárkönyvben tartjuk nyilván a régészeti, néprajzi és a vegyes (múzeumtörténeti és helytörténeti) negatívokat. Ekkortól kezdve fényképes kartonrendszer is megkönnyíti a keresést.

A Negatívárban összesen 20 942 darab néprajzi szakágba sorolható negatívot őrzünk. Különálló néprajzi negatívgyűjtemény egyelőre nincs. Ennek oka, hogy a régi vegyes leltárkönyvek szerint nyilvántartott negatívoknak csak egy részét leltározták át.

Néprajzi tematikájú fényképek a Laczkó Dezső Múzeum Negatívárában

A Laczkó Dezső Múzeum Negatívárában összesen 20 942 darab néprajzi tematikájú fényképet őrzünk. A 2003. új nyilvántartási törvény⁷ életbe lépéséig a dokumentációs és a forrásértékű felvételeket is együtt kezeltük. E tanulmány rendszerezésének alapját már az új törvény adja, ennek megfelelően tehát a 20 942 negatív közül 13 388 darab forrásértékű és 7554 darab dokumentációs felvételt különíthetünk el.

A tanulmány vizsgálatának körébe mintegy 2711 felvétel tartozik, amely témája vagy készítésének helye szerint a Balaton mellékének településeivel kötődik. A forrásértékű felvételek közül 10 617 darab nem tartozik tárgyunk körébe, tehát a fényképezés helyszíne, témája a megye más települése, vagy megyén, esetleg országon kívüli helyszínen.

A dokumentációs értékű negatívokat két csoportra bonthatjuk, 6185 darab tárgyfotó⁸ és 1369 muzeológiai felvétel tartozik ide. Ez utóbbiból 113 darab a Balaton mellékéhez köthető. Tudománytörténeti érdekességük miatt ezek a felvételek is vizsgálatom tárgyát képezik.

A keletkezés körülményei

A negatívok készítésének ideje az 1935-től, reprodukciók eredeti keletkezési idejét figyelembe véve 1900-tól, a 2002-ig terjedő időszak.

A fényképeket a múzeumban dolgozó néprajzos kollégák, muzeológusok, restaurátorok, múzeumi munkatársak és múzeumi fotósok készítették: Cseh István, Jablonkai Géza, Isaszegi János, Koncz Pál, Lackovits Emőke, Nagy László, Oszkó Zsuzsa, Róka Lajos, Schleicher Vera, Szentiványi István, Szepsi Szűcs Levente, Törő László, Vajkai Aurél, Wöller István, Zeitler Gusztáv. Az alkotók közül Vajkai Aurél tevékenységét emelném ki, aki az összes vizsgált negatív mintegy 81,85%-át, azaz 2268 darabot készítette.⁹ Ez a szám arány azonban Vajkai Aurél fotográfusi munkásságát ismerve nem meglepő. Múzeumi munkája során mindösszesen húszezer negatívot készített és leltározott is be, ennek jó része néprajzi vonatkozású, de más muzeológiai témákat is fényképezett. Vajkai Aurélról, mint fotográfusról utóbbi időben két tanulmány is megje-

lent, fényképészeti munkásságának általános vizsgálatára ott térünk ki.¹⁰

A készítés helyszíne

Áttekintésünkben tehát a Negatívár néprajzi témájú fényképnegatívjai közül azokat vizsgáljuk, amelyek a leltárkönyvi adatok szerint a készítés helyét, esetleg a fénykép meghatározását tekintve közvetlenül valamely tóparti településhez köthetők. A Balaton-parti települések különböző nézetek szerint tekinthetőek tópartinak.

Jelen tanulmány a *Balaton az ezredfordulón. Jankó János nyomában* című kutatás előmunkálataihoz kapcsolódik. A Balaton-parti települések kiválasztásának módját, indokait és a települések listáját Schleicher Vera: *Balaton emlékeink. A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum néprajzi gyűjteményének balatonai műtárgyai* című, szintén e kötetben megjelenő tanulmánya rögzíti.¹¹

A 2771 darab Balaton mellékéhez köthető néprajzi témájú negatív a készítés helyét tekintve az alábbi módon oszlik meg:

Veszprém megyében készült felvételek

A mai Veszprém megyében 2424 darab felvétel készült, Zala megyében 144 darab, Somogy megyei településen pedig 203 darab. Ez a számarány szépen kirajzolja a múzeum változó nagyságú gyűjtőterületét, hiszen a Somogy megyében található enyingi járás 1945-ig, a Zala megyei települések 1978. decemberéig még Veszprém megyéhez tartoztak, így például, Vajkai, még mint gyűjtőterületet, járta be az érintett községeket.

A Veszprém megyében készült negatívok települések szerinti darabszámát tekintve Balatonalmádi magasan kiemelkedik, az összes Veszprém megyében készült kép 23,68%-a készült itt. Ennek oka igen egyszerűen megmagyarázható: Vajkai Aurél, aki 543 darab negatívot készített Balatonalmádban, ami az összes Balatonalmádban készült kép mintegy 94,6%-a, itt lakott.

Balatonalmádi mai településrészei Vörösberény, Budatava, Káptalanfüred a külterület összeolvadása révén egyesültek. A negatívok készítésének helyét figyelembe véve mutatkozik meg az alábbi számarány: Vörösberényben 168, Budataván 16 felvétel készült. E számadatok azonban csak tájékoztató jellegűek, hiszen az általános „Balatonalmádi” helymeghatározás a résztelepüléseket is lefedi. Balatonfüred esetében is

megfigyelhető a leltározónak ez a figyelmissége, Arácson (Arács Balatonfüreddel összevont, ősi település) 125 felvétel készült, míg Balatonfüreden összesen 302.

Érdemes sorra venni azokat a településeket, ahol nem készült néprajzi tematikájú fénykép. E hiányosságra Aszófő és Balatonederics községek esetében kézenfekvő magyarázat nincsen, sőt Aszófő esetében csodálkozunk is kell, hiszen nagyon híres a pincésora, szőlőművelése. Balatonvilágos vonatkozásában viszont megállapíthatjuk, hogy nyilván kívül esett és esik a muzeológus látóköréből, lévén, hogy Veszprém és Somogy megye határán fekszik. Balatonakarattya és Balatonfűzfő települések azok, ahol aránytalanul kevés felvétel készült, a Veszprém megyei képek mintegy 0,01%-a. Mindkét település pedig fontos, meghatározó községe a Balaton partnak.

1. táblázat
Veszprém megye

Alsóörs	98	Balatonrendes	17
Aszófő	0	Balatonszepezd	19
Badacsony	215	Balatonudvari	88
Badacsonytomaj	20	Balatonvilágos	0
Balaton	81	Csopak	179
Balatonakali	94	Lovas	171
Balatonakarattya	7	Örvényes	54
Balatonalmádi	574	Palóznak	41
Balatonederics	0	Révfülp	28
Balatonfőkajár	33	Szigliget	12
Balatonfüred	302	Tihany	136
Balatonfűzfő	3	Veszprém	42
Balatonkenese	137	Zánka	68

Veszprém megyén kívüli települések közül először a Zala megyei településeken készült felvételeket vesszük sorra. Az érintett községek: Gyenesdiás, Keszthely, Balatongyörök és Vonyarcvashegy. Tekintettel arra, hogy a felvételeket Vajkai Aurél készítette, s a fényképezés idejében a települések még Veszprém megyéhez tartoztak, a továbbiakban ezeket tehát együtt vizsgáljuk a Veszprém megyében készült felvételekkel.

A felvételek számát tekintve megállapítjuk, hogy minden településen készült felvétel, s az 1. táblázattal összevetve az is szépen látszik, hogy egyenlő arányban oszlanak el a felvételek.

2. táblázat
Zala megye

Gyenesdiás	38
Keszthely	55
Balatongyörök	18
Vonyarcvashegy	33

Veszprém megyén kívül készült felvételek

A 2004. évben hatályos közigazgatási határokat figyelembe véve a Somogy megyében készült felvételek az alábbi településeken készültek:

3. táblázat
Somogy megye

Balatonberény	32	Balatonszárszó	14
Balatonboglár	3	Balatonszemes	2
Balatonfenyves	0	Balatonszéplak	5
Balatonföldvár	0	Balatonújlak	18
Balatonkeresztúr	19	Fonyód	11
Balatonkiliti	8	Siófok	16
Balatonlelle	18	Szántód	5
Balatonmárfiafürdő	0	Vörs	26
Balatonöszöd	21	Zamárdi	0
Balatonszabadi	5		

Összesen tehát 203 darab felvétel származik Somogy megyéből, a jelentősebb parti települések szinte mindegyikéről. A felvételek mindegyikét Vajkai Aurél készítette 1937 és 1965 között.

A Balaton melléki képek vizsgálata mindenképpen időszerű egy, a térségre irányuló nagyobb kutatás előtt. Az eddigi kutatások mulasztásaira, pontatlanságaira irányítja a figyelmet, ami a témával foglalkozó kutatókat cselekvésre, hiánypótlásra készíti.

A felvételek tematikus vizsgálata

A Somogy megyei képek a következő nagyobb tematikus egységekbe sorolhatók be: emberábrázolás, építészet, kereskedelem, közlekedés, mesterség, mezőgazdaság, strandélet, szokás, tárgyfotó, úttörőélet, városkép. A 4. táblázat a képek témáját és számát tünteti fel.

4. táblázat

emberábrázolás	14	strandélet	3
építészet	102	szokás	25
kereskedelem	18	tárgyfotó	22
közlekedés	4	úttörőélet	3
mesterség	5	városkép	6
mezőgazdaság	1		

A néprajzi fényképezésre oly jellemző témák képviseltetik magukat a legnagyobb számban. A fényképen leginkább megörökíthető építéssel foglalkozó fényképek az összes kép 50%-át teszik ki. A szokások témakörben minden fénykép a báltáncoltató betlehemezést örökíti meg. Az archaikumok megőrzésére is tesz kísérletet a fényképész, amikor a megszűnő olajütő malmokat és régi tárgyakat eredeti helyszínünkön fényképezi, ill. amikor egyes munkafolyamatokat örökít meg. A fényképek révén a jelen rögzítése is lehetséges, ezzel a tevékenységgel Vajkai Aurél is él, a KISZ-munkatáborok, a városkép, az emberábrázolások témakörében. A parti életmódot megjelenítő fotók: hajózás, strand, vendéglátó egységek csupán a képek 12,3%-át adják.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a Somogy megyei fényképek a helyi jellegzetességeket (építészet, báltáncoltató betlehem) mutatják be, és az adott kor jelenkutatásának tekinthetően képeket rögzít (strand, hajózás, városkép). A Somogy megyei fényképek részletesebb vizsgálata jelen tanulmánynak nem célja.

A 2568 összes vizsgált kép a következő főbb témakörökbe sorolható: emberábrázolás, építkezés, közlekedés, mesterség, mezőgazdaság, munkafolyamat, sport, strand, szokás, tárgyfotó, vallásosság, település-és tájkép, vendéglátás-kereskedelem, viselet.

Nagyobb aránya miatt kiemelkedő az építkezéssel kapcsolatos fényképek csoportja, ami az összes kép 42,2%-át adja. Jelentősebb mennyiségű felvétel tartozik a tárgyfotó (13,2%), településkép (9,4%), emberábrázolás (9%), szokás (7,5%), munkafolyamat (5,2%) témakörök csoportjába. Az összes vizsgált kép csupán 0,2%-át alkotja a kimondottan viseletet ábrázoló fényképek csoportja. Ez feltűnően kevés a néprajzi fényképezés országos összehasonlításában.

Az egyes témakörök részletesebb vizsgálata árnyaltabb képet adhat. Az így feltüntetett számarányok nagyságrendileg adnak tájékoztatást. Hiszen a fényképek teljes revíziójáig csupán a leltárkönyvi meghatározásokra támaszkodhatunk, így az adatok nem mindig pontosak. A felvételek jó része több csoportba sorolható, ami nyilván a leltárkönyvi adatok alapján a

jelenlegi rendszerezésben nem mindig a valós, tényleges domináns témakörbe való sorolást érte el.

5. táblázat

építkezés	1077	vendéglátás, kereskedelem	73
tárgyfotó	340	strand	42
településkép, tájkép	241	közlekedés	41
emberábrázolás	231	sport	30
szokás	188	mezőgazdaság	26
munkafolyamat	135	vallásosság	21
mesterség	118	viselet	5

Építkezés

Az építkezés témakörébe 1077 darab fényképfelvétel sorolható. Ezek közül az elsőket Nagy László fényképezte 1935-ben, majd a sort Vajkai Aurél folytatta 1937-ben Balatonfőkajáron. (1. ábra) A továbbiakban Vajkai Aurél összesen 803 darab felvételt, majd Törő László 77 darabot, Wöller István 69 darabot és Lackovits Emőke 116 darabot készített. Lackovits Emőke nevéhez fűződik az e témakörben keletkezett utolsó felvétel, amelyet 1983-ban leltározott be. (2. ábra) Azóta építkezéssel kapcsolatos felvétel nem készült. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az elmúlt 21 évben nem dokumentálta a múzeum a Balaton melléke építkezési kultúrájának változásait.

A számadatok alapján ismét megállapíthatjuk, hogy Vajkai Aurél készítette a legtöbb felvételt. Mind a fényképezéshez¹², mind a népi építkezéshez való korai vonzódása ismeretes előttünk, 1936-ban már építkezést fényképezett éppen a Balaton mentén.¹³ Azt, hogy a fénykép dokumentációs erejével, fontosságával Vajkai Aurél mennyire volt tisztában, munkássága bizonyítja. Azonban az meglehetősen furcsa, hogy erről írásaiban nem tesz tanúbizonyosságot. A magyar népi építkezés és lakás kutatása című munkájában ugyan több helyen említi többek között Jankó János¹⁴ és Bátky Zsigmond¹⁵ kapcsán a házról készült felvételeket. Fényképezésre mégsem buzdítja a kutatókat,¹⁶ csupán egy közös adatbázis létrehozásának szükségességét említi: „Gyűjteményeinknek a házra vonatkozó anyagát, képeit, fényképeit lajstromozni kellene, hogy a kutatóknak rendelkezésére álljon.”¹⁷ A Balaton környéki építkezés terén végzett fényképezési munkásságának tudatossága azonban abból is kiderül, hogy ismerte és bírálta korának hasonló jellegű tevékenységét.¹⁸ Az építészeti megközelítésben hiányolta az embert, a ház lakóját. A beállított, mesterkélte fényképezési képekből szintén magát az életet magát hiányolta.¹⁹ E kritikák bírójaként tudatosan törekedett a néprajzi nézőpontú fényképek készítésére, az épületeket igyekezett lakóival, tulajdonosaival együtt is megörökíteni. (3. ábra)

Az építkezés tárgykörbe tartozó fényképek az épületek típusa és a megőrkített tartalom egyéb jellegzetességei alapján²⁰ több alcsoportra bonthatók. 418 darab fénykép ábrázol lakóházat, 502 darab présházat, pincét, 27 darab gazdasági épületet. A felvételek számarányából megállapíthatjuk, hogy a Balaton-mellékét övező szőlőművelés építészeti öröksége meghatározó, az építkezés témakörébe tartozó felvételek 47%-a, az összes vizsgált fénykép 20%-a. Szükséges megemlíteni, hogy Vajkai Aurél e témához való kötődése számos publikációban megnyilvánult.²¹

Az építkezéssel kapcsolatos fényképek meghatározásuk szerint sokfélék, ami a fényképező széles látókörét tükrözi. Megtalálhatjuk a hagyományos népi építkezés archaikumait megőrkítő fényképeket. Ezek témái: a sövényfalú ház (4. ábra), a boronafalú ház (5. ábra), karókerítés, kőkerítés, vöröskő vízvezeték, pince kölykes zárral, pince előtti kőasztal, nád csőszkunyhó (6. ábra), pásztorház, füstös ház, ágasfás fonott falú ház, magyar címeres oromfal, füstös ház (7–8. ábra), ívelt gádorú ház, hidas, barokkos homlokzatú pince, napsugaras pinceajtó. A felvételek több típusú épületet rögzítettek: ház, pince, présház, templom, kúria, vincellérház (9. ábra), iskola, emeletes ház, villa, vikendház, nyaraló, uradalmi présház, tanyaudvar, malom, vízimalom, fazekasház. (7147, 981, 10820) A jelen állapotait tükröző fényképek témái – antenna a nádfeleles házon, présház, tetején televízióantenna – néha meglepetéssel szolgálnak. (10. ábra)

A népi építészet örökségét, változásait bemutató fényképek készítésére és ilyen témájú felvételek gyűjtésére igen nagy szükség van, hiszen az 1960–1970-es évek meghatározó változásainak, a Balaton-parti községek építészetére ma jellemző nyaralók születésének dokumentálására nem került sor.

Tárgyfotó

A tárgyfotók témakörébe egyrészt azokat a fényképeket soroljuk, amelyek „terepen” készültek, a tárgyat eredeti környezetben mutatják be, tehát nem dokumentációs, hanem forrásértékű felvételek. Ezeknek a fényképeknek (111 darab) a témája valamilyen néprajzilag érdekes használati vagy berendezési tárgy.

A felvételek 1900 (a reprodukciók eredeti keletkezését figyelembe véve) és 1983 között készültek.

A tárgyfotók leginkább a hagyományos néprajzi témákat örökítik meg. A legtöbb esetben olyan tárgyakról készült felvételek ezek, amelyeket egyáltalán nem, vagy csak nehezen lehet a gyűjteménybe szállítani. Illetőleg abban az esetben is készültek tárgyfotók, ha a tulajdonos nem szándékozott megválni a tárgytól.

A tárgyak a földművelés (nyomórudak a szénakazal tetején), az állattenyésztés (vöröskő itató), a szőlőművelés (szőlőprés, edények) (11–12–13. ábra), vadászat (rókarántó), halászat (bödönhajó), lakberendezés (tűzhely), mesterség (bognár esztergapadja) témakörébe tartoznak. Számos archaikumot is sikerült így dokumentálni, megőrizni, például fatörzs edény, vöröskő kapubálvány.

Szintén a tárgyfotók témakörébe tartoznak a papír alapú tárgyakról készített reprodukciók (229 darab). Mivel ezek eredetije nem tartozik a gyűjteménybe, ezért a felvételeket szintén forrásértékűnek nyilvánítottam.

A reprodukciók tárgya: fénykép, régi térkép, képeslap, üdvözlő levél (14. ábra), képek, metszetek stb. Mennyisége miatt a térképek csoportja emelhető ki (130 darab). A felvételek minden esetben a Balaton-mellék egy-egy sajátos jellemzőjét ragadják meg.

Településkép, tájkép

Az építkezéssel szoros rokonságot mutató témakörbe a települések szerkezetének, környezetének, egy-egy nagyobb részét bemutató fényképek tartoznak, összesen 241 darab. A fényképek készítésének ideje: 1935 és 2002 között van, a vizsgált témákat tekintve ez a legszélesebb időintervallum. E felvételek készítőinek névsora szinte teljes egészében megegyezik az összes vizsgált kép készítőinek névsorával.

19 darab felvétel témája a temető, a temető részletei, haranglábak, keresztek, sírkövek. Ez utóbbiak között a tájegységre oly jellemző szív alakú sírkövek és a vöröskő sírkövek is megtalálhatók.²²

159 darab fénykép témáját a települések, épületeknél nagyobb építészeti egységek alkotják, például utcarészlet, pincesorok (15. ábra), pajtasor, híd, valamint a települések nagyobb szerkezeti egységeit bemutató utcakép (16. ábra), falukép, látkép. E felvételek jelentős részén természetesen, a településen tartózkodókkal együtt örökítették meg.

63 darab felvétel a települések természeti környezetét ábrázolja, mindegyik képet Vajkai Aurél fényképezte. Itt elsődlegesen azokat vesszük sorra, amelyek a leltárkönyvi adatok szerint közvetlenül köthetők valamely településhez. (Ugyanis Vajkai Aurél természetszeretete²³ és a fényképezés iránti szenvedélye összefüggéseként meg kell említeni, hogy rengeteg tájképet készített, többek között vonatból. Ezeket a felvételeket azonban nem vettem sorra az összeszámlálásnál, mert a leltárkönyvi adatok alapján nem volt megállapítható az épített környezettel való összefüggésük.) A felvételek leggyakoribb témái: tájkép,

Balaton-part, pincék a szőlőhegyen, kilátás, valamint szőlőhegy (17. ábra), présház, falu. E felvételek is igen értékesek, leginkább a néprajzi kiállítások illusztrációiként szolgálnak, szolgálhatnak.

Emberábrázolás

A vizsgált fényképek közül 231 darab legfőbb jellemzője, hogy embert ábrázol. E témakörnek több átfedése is van más témakörökkel, különállóságának szükségességét a leltárkönyvi meghatározások indokolták.

A leltárkönyvi meghatározások alapján 108 darab felvételen ember szerepel, például asszonyok, lányok, öregember. 59 darab felvétel az embert munka közben ábrázolja, de a hangsúly nem a cselekvésen, hanem a munkát végző személyen van. Leginkább ebben a témakörben találkozhatunk a Balaton-mellék sajátosságaival a révész, a vincellér, a szüretelő, a nádvágó megörökítésével. A kecskepásztor, fafaragó, teknővájó cigányok (18–19. ábra), öreg takácsmester, szalmavágó meghatározású felvételek a hagyományos foglalkozásokat elevenítik fel. 27 darab fényképet utazás közben készített és az utazóközönséget kapta lencsevégre Vajkai Aurél, akiben minden bizonnyal keveredett a tudós és a szenvedélyes fotográfus. Mindegyik kép vonaton készült, az utazókat különböző elfoglaltságuk közben örökíti meg (20–22. ábra): kártyázók, kötő nők, olvasók. 23 felvétel kultúrműsorokon készült, a szereplő táncsoportok tagjai szerepelnek a képen. Vajkai Aurél több esetben a turistákat fényképezte: a nyaralókat (2 darab) (23. ábra) és a külföldieket (7 darab). A mindennapi élet mozzanatai 5 darab felvételen mutatkoznak meg: Öregasszony lábat mos (24. ábra), vámosi ember iszik, öreg ember légycsapóval.

Az emberábrázolás csoportjába tartozó felvételek többsége igazi kincs a ma dolgozó muzeológus számára. A felvételek minden esetben forrásértékűek, pótolhatatlanok. E témakörben a múzeumi fényképezés folyamatossága is megfigyelhető. A felvételek túlnyomó részét Vajkai Aurél 1937–1965 között készítette. Törő László Zánkán, Alsóörsön fényképezett e témában 1979-ig. Az ezt követő 23 év szünet után Schleicher Vera 2002-ben balatonkenesei gyűjtésekor az eredeti fényképekről készítettet másolatot (25. ábra).

Szokás

188 darab felvétel sorolható a meghatározások alapján leginkább e témakörbe. A reprodukciók eredeti készítésének idejét figyelembe véve, a felvételek 1935 és 1979 között készültek.

Legnagyobb számban szüreti felvonulásokat, szüreti mulatságokat, pinceszereket ábrázoló fényképeket találunk, összesen 77 darabot. Az alkotmány ünnepét mintegy 26 darab fénykép rögzíti. 24 darab felvétel szocialista ünnepeken készült, május 1-jén, és április 4-én. 23 darab fényképen az iskolai élettel, hagyományokkal kapcsolatos eseményeket láthatunk, ballagást, ballagási szekeret, évnnyitó ünnepséget, évfárót. Az emberélet fordulóinak csoportját (17 darab) a temetéseken és a lakodalmakon készült felvételek alkotják. Az esztendő egyéb jeles napjait mindössze 5 darab fénykép képviseli: 3 darab a vízkereszt napjához fűződő köszöntőket, a háromkirályokat örökíti meg. 2 darab a májusfaállításához kötődően magát a májusfát ábrázolja. Főleg ez utóbbi esetében igen sajnálatos, hogy mindössze 2 felvételt őrzünk, pedig Lackovits Emőke a csopaki és a balatonfüredi májusfaállítás szokását feldolgozta.²⁴

Munkafolyamat

A munkafolyamat témakörbe besorolt felvételek szinte kivétel nélkül besorolhatók valamelyik másik témakörbe is. Azonban ennek a csoportnak az önállóságát, különállóságát a leltárkönyvi meghatározások indokolják. Ezeknél a felvételeknél a munka, a cselekvés folyamatán van a hangsúly. A fényképek 1937–2002 között készültek, összesen 135 darab tartozik a munkafolyamat tárgykörbe.

Számos fénykép a hagyományos néprajzi munka- és cselekményfolyamatokat ábrázolja, például tűzcsiholás (26. ábra), kölykes zár zárása, kereplés a szőlőben, madárriasztás ostorral, disznóherélés, itatás a községi kútnál (27. ábra), kötél készítése. A földműveléssel, állattartással kapcsolatban a disznóvágás, krumpli elrakás (28–29. ábra), fejés témák fordulnak elő. A jelentős számú fényképeken a szőlőművelés munkafázisai találhatók meg. 36 darab felvétel tartozik ide. Témái: szüretre készülődés, szőlőkapálás, szőlőmunkák, szőlőkötözés, metszőkés használata. A földművelés, állattartás témái: lucernagyűjtés, szántás, szénahordás, kaszálás a szőlőben.

A Balatonhoz szorosan köthető témákat is megörökítenek a felvételek, például: nádvágás, jégszállítás, jégvágás (30. ábra). A Balaton-felvidék népi építészetének egyik sajátosságát, a nádtető készítését is megtalálhatjuk: parasztház nádazása meghatározású felvételen.

A néprajzi fényképezésben gyakori, hogy rekonstruált munkafolyamatokat örökítünk meg.²⁵ A Balaton-melléken erre példa a Schleicher Vera vezette gyermekjátékgyűjtés, amelynek során Marton Jenő tanító

készített gyermekjátékokat²⁶. A kutató a fényképek (31. ábra) mellett videofelvételen is rögzítette a cselekményfolyamatot.²⁷

A bemutatott felvételek nagy része pótolhatatlan, a néprajzos muzeológus számára szinte felbecsülhetetlen értékű. A 2002-es példát figyelembe véve megállapíthatjuk, még számos esetben – ha nem is gyűjthető, de – eredeti környezetében rekonstruálható többféle munka és cselekvésvégzés, ezeket mindenképpen rögzítenünk kell. A jelentő dokumentálói fényképek készítése is folyamatos kell, hogy legyen.

Mesterség

118 darab fénykép a mesterségek épített környezetét, a műhelyek berendezését ábrázolja. A felvételeket 1937 és 1972 között készítette Vajkai Aurél, Szepsi Szűcs Levente és Jablonkai Géza.

„A Balaton mellékén, a bor hazájában, jelentős kézművesiparnak számított a kádárság...” – szögezi le Vajkai Aurél²⁸, s ennek a megállapításnak ismeretében nem meglepő, hogy 92 darab fénykép témája a kádármesterség. A további 16 darab felvétel fazekasműhely, olajütő malmot, pálinkafőzőt, ürmősfőzőt ábrázol. Ez utóbbiak is szoros kapcsolatban vannak a Balaton-mellékének gyümölcsstermesztésével.

E témában a legkorábbi felvétel témája a balatonkenesei olajütő malom, amelyet 1937-ben fényképezett Vajkai Aurél.²⁹

A Balaton-mellék kézművesiparának folytonosságát a ma is működő számos műhely biztosítja. Feltétlenül szükséges ezek vizsgálata, kutatása. A kereskedelmi kapcsolatok feltérképezése révén a mai állapotokat meghatározó eredményeket kaphatunk. A régen nagy fontosságú kádárműhelyek termékeire ma is igen nagy igény van, bel- és külföldön egyaránt. Egy Balatonalmádiában dolgozó kádármester például a nagy hazai kereslet ellenére, szinte kizárólag Amerikába szállít.

Kereskedelem, vendéglátás

A kereskedelem, vendéglátás témakörbe összesen 73 darab felvétel tartozik. 47 darabot Vajkai Aurél készített 1950–1965 között, a fennmaradó 25 darabot Szepsi Szűcs Levente múzeumi fotós fényképezte 1971-ben.

Az e csoportba sorolt fénykép közül mindössze 8 darab köthető a klasszikus néprajzi témákhoz. Vajkai Aurél 1950-ben a balatonfüredi vásárban fényképezett, többek között az ott árusító fazekasokat (32. ábra) örökítette meg. Keszthelyen szintén 1950-ben készített felvételt a vándor foghúzóról. 65 darab felvétel a Balaton-parton fellelhető kereskedelmi, vendéglátó-ipari

létesítményeket örökíti meg. Témái: camping, hotel-számla 1831-ből (33. ábra), presszó, ABC-áruház, idegenforgalmi hivatal, parti bazár, vízi színpad, Tátika étterem, Tátika espresso (34. ábra), kertmozi, autókemping, malomcsárda. E felvételek nem tartoznak szorosan véve a néprajzi fényképek témakörébe, viszont a Balaton-mellék életét, kultúráját meghatározzák. Számos esetben hagyományos néprajzi megközelítéssel is vizsgálhatók, a kutatás témája lehet a turizmus hatása a helybeliekre stb.

Megállapíthatjuk, hogy igen kevés fénykép készült a kereskedelem, vendéglátás témakörben, az utolsó pedig 1971-ben.

Fürdőélet

A strandot, a fürdősi szokásokat, a strandolókat megörökítő fénykép 42 darab van a gyűjteményben. A reprodukciók eredeti készítési idejét alapul véve a fényképek 1930 és 1971 között készültek.

A fényképek közül 8 darab a fürdőzőket, a strandon dolgozókat ábrázolja. 34 darab a strand épített és természetes környezetét mutatja be.

Ismeretes előttünk, hogy Vajkai Aurél foglalkozott e témával³⁰, s ezért is sajnálatos, hogy nem gyűjtött és nem készített több felvételt. E témában is szükség van gyűjtésre, leginkább régi fényképekről ajánlatos másolatot készíttetni. A Balaton-melléki települések lakossága és a nyaralók kapcsolatának kutatásához elengedhetetlen a fürdőélet vizsgálata.

Közlekedés

Közlekedés témakörébe 41 fénykép sorolható. 31 darabot Vajkai Aurél készített 1952–1966 között, a fennmaradó 11 darabot Szepsi Szűcs Levente múzeumi fotós fényképezte 1971–1973-ban. A felvételek 95%-a a hajózással kapcsolatos. Tárgyai a következők: hajókikötő, komp, rév, viharágyú, vitorlaskikötő, régi hajózási menetrend, stégek.

E témában időben visszamenőlegesen is pótlásokra van szükség. A part menti települések lakóinak közlekedése teljes egészében hiányzik. A nádasok között az 1980-as évekre gombamód szaporodó, házilag összeeszkábált stégekről (35. ábra) csak igen kevés felvétel készült. A horgászok közlekedési eszközeinek megörökítése hiányzik. S megint a szomorú tény: e témában 1973 óta nem készült felvétel.

Sport

A Balatonhoz kötődő szórakozás egyik legkedveltebb formája a sport. E témában 30 darab fényképet örökít

zünk a gyűjteményben: 26 darab a téli sportolást, 4 darab a nyári sportokat örökíti meg. A fényképek keletkezési ideje, a reprodukciók eredeti készítési évét figyelembe véve 1935–1971 közötti időintervallum.

A téli sportok a korcsolyázást (36. ábra) és a faku-tyázást örökítik meg. A nyári sportok ábrázolt fajtái: vitorlázás, vízisízés, biciklizés.

E témakörben ismét nagy átfedést figyelhetünk meg, leginkább az emberábrázolás témakörét illetően.

Szükséges megjegyezni, hogy a vegyes leltározású leltárkönyvben, minden kétséget kizárólag, további fényképek tartoznak a sport témakörébe, azonban jelen tanulmány kizárólag a néprajzi vonatkozású fényképeket vizsgálja.

Földművelés, állattenyésztés

E hagyományos néprajzi tematikájú csoportba mindössze 26 darab felvétel sorolható. Összegzés előtt azonban le kell szögeznünk, hogy a munkafolyamat és a mesterség témakörökkel igen nagy az átfedése e témakörnek. Az ide sorolt fényképek 50%-ban az állattartást, 50%-ban pedig a földművelést, a konyhakertet és a megművelt szőlőket ábrázolják. A fényképeket 1950–1977 között Vajkai Aurél és Törő László készítette.

Az állattartás témakörbe a Balaton szerepét bemutató fényképet is sorolhatunk, a „*Marhacsorda a Balatonban*” meghatározású felvétel pl. (37. ábra) a hűsölő csordát mutatja be. A további képek a háztáji baromfitartást, s a csordákat ábrázolja. A földművelés témakörben szintén megfigyelhetünk táji jellegzetességeket, amelyre példa a tihanyi levendulaföld (38. ábra). A szőlők esetében, a hagyományos szőlők mellett, a tszcs-szőlők, valamint vadszőlő-ültetvények is lencsevégre kerültek.

Tekintettel arra, hogy a földművelés és állattartás még ma is megélhetési forrása, jövedelemkiegészítője a települések lakosainak, sőt nemegyszer a nyaralóknak is, ebben a témakörben is szükséges a néprajzi fényképezés folytatása.

Vallásosság

A Balaton-mellék lakosságának vallásosságához sajnos nem sok adalékkal szolgálnak megőrzött negatívjaink. 21 darab felvételtől áll e csoport. Témáik: bér-málás, búcsú, fakereszt, vöröskő kereszt, kereszt szőlő-hegyen, úrvacsoraasztal, úrvacsorakendő. A fényképek 1954 és 1980 között készültek, meglehetősen nagy időbeli eltolódásokat mutatva.

E témakörben nagyobb, különálló egység a Balaton-

almádi-Vörösberényben 1957 és 1959 években készített felvételek csoportja (6 darab), amely a búcsút örökíti meg.

A tematikus átfedés miatt a tárgyfotók, a szokások és a településkép témakörben találhatunk még a vallásossághoz köthető fényképeket. Azonban a számarányok miatt mindenképpen azt a következtetést kell levonnunk, hogy a pótlólagos és a jelenkori gyűjtés ezen a területen is nélkülözhetetlen.

Viselet

A klasszikus néprajzi fényképezés két legkiemelkedőbb, legfontosabb célcsoportja az építkezés és a viselet. A vizsgált negatívok esetében az építkezéssel kapcsolatos fényképek meghatározó súlyát, jelentőségét már áttekintettem.

Meglepő módon azonban mindössze 5 darab az a fénykép, amely kifejezetten a viselet megörökítése céljából készült. Mindegyiket Vajkai Aurél fényképezte Tihanyban 1965-ben, női fejviseletet ábrázol. Említettem már a témák közötti esetleges átfedéseket, s azt is, hogy mindenkor a leltározó meghatározása alapján soroltam nagyobb csoportba a felvételeket. Emiatt természetesen több fénykép értékelhető, tanulmányozható viselettörténeti szempontból is. Erre azonban csak a teljes revíziót követően kerülhet sor. A levonható következtetés ismét a pótlólagos és a jelenkori gyűjtés szükségessége.

Kutatástörténet, muzeológia

A muzeológiai témájú fényképek többnyire a Balaton-parti települések néprajzi kiállításain, kiállítóhelyein készültek. A 113 darab ide tartozó fénykép közül Vajkai Aurél 85 darabot, Törő László 25 darabot készített. A következő kiállításokat örökítették meg: Kiállítás a Balatoni Úttörővárosban, Halászlát kiállítás Tihanyban, Halászcéh emlékei a Balatoni Múzeumban, Néprajzi kiállítás Gyenesdiáson. A tihanyi Szabadtéri Néprajzi Múzeum átépítését, berendezését, valamint a kiállítás megnyitását ábrázoló felvételek mára múzeumtörténeti különlegességek.³¹

A múzeumi élethez kapcsolódó fényképek kiállítás-megnyitókön, néprajzi konferenciákon készültek; múzeumi dolgozókat, muzeológusokat, a megnyitók eseményeit örökítették meg. Számos fénykép mára kuriózzummá vált, pl. az 1963. évi néprajzi konferencia résztvevőit ábrázoló fényképsorozat minden bizonnyal tudománytörténeti ritkaság. Gunda Bélát 1954-ben Örvényesen (39. ábra), valamint Sebestyén Gyula balatonszepezdi otthonát 1959-ben megörökítő felvételek a tudománytörténet fontos dokumentumai.

A néprajzos muzeológiának mára szerves részét képezi, hogy a megvásárolandó műtárgyakat eredeti helyükön, állapotukban fényképeken megörökítjük, a tárgyak múzeumba jutását dokumentáljuk. Vajkai Aurél egyetlen ilyen fényképet készített, egy csopaki prés múzeumba szállítását rögzítette fényképen. Feltételezhetően azonban több esetben is készített felvételeket a tárgyról eredeti környezetükben, ez azonban csupán a leltárkönyveket vizsgálva nem derül ki. A néprajzi gyűjtemény revízióját követően, a számítógépes nyilvántartás alkalmazásával el kellene végezni a múzeum gyűjteményének összevetését, amelynek segítségével egy-egy tárgy múzeum előtti életéről talán új információkhoz juthatnánk.

Műtárgyvédelem

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban őrzött negatívok elhelyezése többek között a helyhiány miatt nem megfelelő. A negatívok nagyrészt ma már samentes, egyenkénti csomagolásban, zárható pánccs szekrényben vannak elhelyezve. Klimatizált helyiség azonban nem áll rendelkezésünkre.

Gyarapodási lehetőségek

A konkrét gyarapodási lehetőségek felvázolása előtt szükségeszerű a néprajzi fényképek 2004-es helyzetét áttekinteni.

Többek között a 2003. évi nyilvántartási rendelet révén 2004-ben megvalósult az önálló Néprajzi Fényképtár, amelyben a törvény előírásainak megfelelően a különböző technikájú, forrásértékű néprajzi felvételek nyilvántartása egy leltárkönyvben történik. Eddig az elenyésző számú pozitív felvétel (63 darab) a tárgyi leltárkönyvben volt nyilvántartva. 2004-től kezdődően a digitális kép file-okat, azaz a digitális fényképeket és a szkennelt másolatokat a Digitális Fotótárban, illetve az Archiv Fényképtárban rögzítjük.³²

A Balaton-mellékével kapcsolatos néprajzi fényképek gyarapodására alapvetően kétféle lehetőség kínálkozik. Egyrészt szükség van régi fényképek gyűjtésére, amellyel a gyűjtemény hiányosságainak pótlása is megtörténhet, másrészt fényképfelvételeket kell készíteni, amelynek eredményként a jelen állapotok rögzítésére is sor kerülhet, s ezzel a változásvizsgálatok alapját is megteremtjük.

A néprajztudományban folyamatosan hangoztatott vélemény, hogy elérkezett az utolsó óra a néprajzi kincsek megmentésére, összegyűjtésére.³³ Ennek ellenére

a néprajzkutató mindig talál gyűjteni-, kutatnivalót, fényképezésre alkalmas pillanatot. Jelen tanulmány tükrében leszögezhető, hogy a néprajzi témájú fényképeket mindenképpen önálló gyűjteményként kell kezelni, s ennek megfelelően a fényképezést a kutatóknak alkalmazni kell, valamint a készített fényképeket nyilvántartásba szükséges venni.

A néprajzi fényképek, felvételek további vizsgálati lehetőségei

A Balaton az ezredfordulón. Jankó János nyomában című kutatás előmunkálatainak következő lépcsőfoka a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Adattárában őrzött dokumentumok, kéziratok vizsgálata, rendszerezése, ennek során az e gyűjteményben található fényképpozitívok számbavétele. A Néprajzi Adattárban és a Műemléki Adattárban számos, a kutatás szempontjából igen értékes dokumentumot őrzünk. Ugyancsak meg kell vizsgálnunk a Fotótárban található diaggyűjteményt is, amelyben mára több, mint 20000 darab diát tartunk nyilván. A diaggyűjteményben nincsenek szakágilag elkülönítve a felvételek. Vizsgálatuk most nem történhetett meg. Rálátásunk azért van a gyűjteményre, tudjuk, hogy az 1980–1990-es években a múzeum néprajzkutatóinak irányításával több esetben készült helyszíni dia, például építkezés, településszerkezet³⁴ témakörökben.³⁵

Szükséges továbbá az is, hogy más múzeumok fényképanyagát, valamint az utóbbi évtizedekben megjelent fényképalbumokat³⁶, amelyek sokszor bővelkednek néprajzi témájú felvételekben, számba vegyük, s mindezeket a kutatás használatába állítsuk.

A Balaton-mellékének helytörténeti monográfiái³⁷, konferenciakötetei³⁸ gazdag néprajzi fényképanyagot tartalmaznak. Amennyiben lehetséges, érdemes lenne utólag megszerezni a fényképtár számára az itt közölt negatívokat, pozitívokat.

Befejezés

E tanulmány nem reprezentatív példája a Negatívárban megtalálható néprajzi fényképek összességének. Az 1970–1980-as évektől kezdődően tájegységektől függetlenül inkább a tematikus fényképezés jellemezte a tudatos múzeumi fényképkészítést. Kiemelkedő jelentőségű Lackovits Emőke munkásságához fűződő témák fényképeztetése: építkezés, szakrális emlékek, viselet, családi fénykép, társadalom. Ács Anna építkezés, településszerkezet, viselet, Törő László építkezés,

szőlészet-borászat, mesterségek témakörökben készített felvételeket.

A *Balaton az ezredfordulón. Jankó János nyomában* című kutatás előmunkálataihoz tartozik a felhalmozott ismeretanyag rendszerezése. Ezért volt szükség a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Negatívárában található, a Balaton-mellékének életmódját, kulturális örökségét rögzítő néprajzi fényképek vizsgálatára. A lehetséges hiányosságokat felvázoltam, így a pótlások tudatos kiegészítése elkezdődhet. Lehetőség adódik a jelenkutatás fényképészeti irányelveinek kialakítására is.

Összegzésül a múzeum, s Veszprém megye egyik

legnagyobb fényképésze előtt szeretném tiszteletemet kifejezni azzal, hogy hitvallását idézem, amelyet 1937-ben az akkori Veszprémvármegyei Múzeum és Könyvtárban való elhelyezkedése idején megfogalmazott: „*Hát ez jó! Ez a jó, hogy ott nincs semmi. Örülök, hogy ilyen múzeumot kaptam, mert ahogy Györffy figyelmeztetett, a tárgyak nem élnek túl a kutatót. A gazdasági válság után jön majd egy fejlődés, amikor sok mindent kidobnak. Tehát ezeket be kell gyűjteni és le kell az életet fotografálni abban az állapotában, amelyben van.*”³⁹ Vajkai Aurél ezt megtette, s most rajtunk a sor, hogy ennek a munkásságnak méltó követői, folytatói legyünk.⁴⁰

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

FOGARASI 2000 = FOGARASI K.: Fényképgyűjtemény. A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Főszerk./Ed.: Fejős Z., Budapest 2000. 729–775.

K. KOVÁCS 2003 = K. KOVÁCS L.: Zárszó helyett. Gondolatok a Vajkai- emlékkiállítás megnyitóján. Emlékkötet Vajkai Aurél születésének századik évfordulójára. Szerk./Ed.: S. Lackovits E., Veszprém 2003. 191–195.

Kd.N. = Középdunántúli Napló

KOVÁCS 2000 = KOVÁCS E.: Millesimus – fotóalbum Alsóörsről a millennium évében. Alsóörs 2000

LACKOVITS 1997 = S. LACKOVITS E.: Népélet, néphagyományok, népi műveltség. Csopak története. Szerk./Ed.: Lichtneckert A., 1997. 461–569.

LACKOVITS 1999a = S. LACKOVITS E.: Életmód, hagyományos népi kultúra Füreden. Balatonfüred és Csopak története. Szerk./Ed.: Lichtneckert A. 1999. 301–407.

LACKOVITS 1999b = S. LACKOVITS E.: Néprajzi gyűjtemények és a néprajzkutatás Veszprém megyében. Magyar Múzeumok 1999/2. 30–32.

LACKOVITS 2000 = LACKOVITS E.: Az egyházi esztendő jeles napjai, ünnepi szokásai a bakonyi és a Balaton-felvidéki fálvakban. Veszprém 2000

LACKOVITS 2003 = LACKOVITS E.: Vajkai Aurél néprajztudós-muzeológus. Emlékkötet Vajkai Aurél születésének századik évfordulójára. Szerk./Ed.: S. Lackovits E., Veszprém 2003. 5–15.

LDM = Laczkó Dezső Múzeum

MÉSZÁROS 2003 = MÉSZÁROS V.: Vajkai Aurél, a fotográfus I. Emlékkötet Vajkai Aurél születésének századik évfordulójára. Szerk./Ed.: S. Lackovits E., Veszprém 2003. 113–117.

SCHLEICHER 2003 = SCHLEICHER V.: Vajkai Aurél, a fotográfus II. Emlékkötet Vajkai Aurél születésének

századik évfordulójára. Szerk./Ed.: S. Lackovits E., Veszprém 2003. 119–127.

SCHLEICHER 2004 = SCHLEICHER V.: Balatoni emlékeink. VMMK 23. 2004

VAJKAI 1938 = VAJKAI A.: A paraszt-szőlőművelés és -bortermelés Veszprém megye déli részében. Néprajzi Értesítő 30/2–3. 1938. 15–48., 172–204.

VAJKAI 1942 = VAJKAI A.: Olajütők Veszprém vármegyében. Ethnographia 1942

VAJKAI 1948 = VAJKAI A.: A magyar népi építkezés és lakás kutatása. In: Tudománytörténet és módszertan. Szerk./Ed.: Fóti P., Budapest 2004. 42–94.

VAJKAI 1957 = VAJKAI A.: Régi fürdőélet a Balaton mentén. Kd.N. 1957

VAJKAI 1958 = VAJKAI A.: Balaton melléki présházak. Budapest 1958

VAJKAI 1963 = VAJKAI A.: Adatok a Balaton melléki szőlőhegyek népi építkezéséhez. VMMI 1. 1963. 171–183.

VAJKAI 1964 = VAJKAI A.: Balatonmellék. Budapest 1964

VAJKAI 1966 = VAJKAI A.: A Balaton északi partjának présházai VMMK 5. 1966. 181–247.

VAJKAI 1970 = VAJKAI A.: Szabadtéri néprajzi múzeumok Veszprém megyében. Tihany 1970

VAJKAI 1978 = VAJKAI A.: Néprajzkutatás Veszprém megyében. VMMI 13. 1978. 305–328.

VMMK = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

¹ Kizárólag a 2004-ig beletárolt negatívokat vizsgálom.

² LDM Adattára 71/4081

³ A néprajzi fényképek készítésének kezdete Nagy László nevéhez fűződik. Mivel egyetemi tanulmányai alatt hallgatta Batty Zsigmond előadásait, ez nem is meglepő.

⁴ LDM Adattára 71/5217

⁵ LDM Adattára 71/5217

⁶ LDM Adattára 71/5210

- ⁷ A nemzeti kulturális örökség miniszterének 20/2002. (X. 4.) NKÖM rendelete – a muzeális intézmények nyilvántartási szabályzatáról.
- ⁸ Dokumentációs tárgyafotón kizárólag a műtárgyak fényképét értem, a tárgyról eredeti környezetükben, készített fényképeket forrásértéküként vizsgálom.
- ⁹ Vajkai Aurél múzeumi munkatársként összesen 21 000 darab fényképet készített, s vezetett be a leltárkönyvekbe. Jelentős számú, mintegy 10 000 darab fényképet otthon, saját leltárkönyvben tartott nyilván.
- ¹⁰ MÉSZÁROS 2003. 113–117.; SCHLEICHER 2003. 119–127.
- ¹¹ Bár Jankó János vizsgálatának tárgya volt Kővágóörs, mi nem vizsgáljuk ezeket a településeket. Fontos hozzátenni, hogy az 1980-as, valamint az 1990-es években Lackovits Emőke megbízásából Róka Lajos remek fényképeket készített ezeken a településeken, amelyek kulturális örökségünket gazdagítják, színesítik.
- ¹² LACKOVITS 1999b. 30.
- ¹³ K. KOVÁCS 2003. 193.
- ¹⁴ VAJKAI 1948. 59.
- ¹⁵ VAJKAI 1948. 61.
- ¹⁶ A Néprajzkutatás Veszprém megyében című tanulmányában meg sem említi a néprajzi fényképezést. Ld. VAJKAI 1978. 305–328.
- ¹⁷ VAJKAI 1948. 76.
- ¹⁸ VAJKAI 2004. 69.
- ¹⁹ VAJKAI 2004. 71.
- ²⁰ A csoportra, alcsoportokra való bontást kizárólag a leltárkönyvi bejegyzések alapján rangsoroltam, tehát a leltározó meghatározását vettem tehát alapul.
- ²¹ A teljesség igénye nélkül: VAJKAI 1958; VAJKAI 1966; VAJKAI 1963; VAJKAI 1966
- ²² Számos temető néprajzi feldolgozását megtalálhatjuk a pályamunkákban. Vö.: Varga Lászlóné balatonfüredi temetőinek kitűnő feldolgozásait a LDM Néprajzi Adattárában 18.853-2002, 12.752-99, 12.780-2000, 2003.9.1. ltsz. alatt.
- ²³ LACKOVITS 2003. 7.
- ²⁴ LACKOVITS 2000. 204.
- ²⁵ FOGARASI 2000. 772.
- ²⁶ SCHLEICHER 2004
- ²⁷ SCHLEICHER 2004
- ²⁸ VAJKAI 1978. 322.
- ²⁹ Vajkai Aurél az olajütőmalmokkal részletesen foglalkozott. Vö.: VAJKAI 1942
- ³⁰ VAJKAI 1957
- ³¹ VAJKAI 1970
- ³² A digitális táruk létrehozásának folyamata, az adatbázisok bemutatása a szegedi „*Kép, dokumentum, műtárgy – avagy a fotográfia életei*” című országos muzeológiai szakmai konferencián elhangzott. Jelenleg kéziratban: Schleicher – Mészáros: Digitalizálás és archiválás a Laczkó Dezső Múzeumban.
- ³³ VAJKAI 1974. 326.
- ³⁴ LDM Diatár
- ³⁵ A felsorolt gyűjtemények vizsgálata mindenképpen időszerű, mivel számos esetről tudunk, amikor készültek felvételek – pl. Lackovits Emőke irányításával Balatonudvariban, Mészáros Veronika által Káptalanfüreden, Balatonfőkajáron, Ács Anna vezetésével Arácson –, azonban ezek negatívjai ez idáig nem kerültek a Negatív tárbá.
- ³⁶ KOVÁCS 2000
- ³⁷ LACKOVITS 1999a; LACKOVITS 1997
- ³⁸ Ld. Lackovits E. (szerk./ed.): A Balaton-felvidék népi építészet. Szentendre–Veszprém 1997. 407–418.
- ³⁹ K. KOVÁCS 2003. 192.
- ⁴⁰ Köszönöm a szakmai beszélgetéseket és az együttműködést Schleicher Verának. Hálásan köszönöm S. Lackovits Emőkének munkámat kísérő biztatását, valamint építő kritikái észrevételeit.

ETHNOGRAPHY NEGATIVES FROM THE BALATON REGION
EXAMINATION OF ETHNOGRAPHIC PHOTOGRAPHS FOUND IN THE NEGATIVE STORE OF THE MUSEUM
„LACZKÓ DEZSŐ”, VESZPRÉM

This present study is linked with the preliminaries to the research project entitled, Lake Balaton at the turn of the millennium. On the track of János Jankó. My aim is to examine the ethnographic photographs found in the Negative Store of the Museum „Laczkó Dezső”, Veszprém which are associated with settlements of the Balaton region, either according to subject or the spot where they were taken.

A total of 20,942 photographs with an ethnographic theme are preserved in the Negative Store of Dezső Laczkó Museum. The investigation for this study involves around 2,771 photographs, which are associated with settlements of the Balaton region, either according to subject or the place they were taken. The production period of the negatives is from 1935 till 2002, though taking into account the originals of reproductions, the period starts in 1900. The photographs were taken by ethnography co-workers, museologists, restorers, museum employees and museum photographers working in the museum. Of the creators, I should like to stress the activities of Aurél Vajkai, who produced around 81.85 % of all the negatives examined.

Recognising the present composition of the collection, it is necessary to survey the 2004 situation of the ethnographic photographs. Due to the 2003 order on keeping records and for other reasons, the independent Ethnography Photograph Store came into being in 2004, in which, in line with the legal stipulations, ethnographic photographs of varying techniques and resource values are registered in an inventory. Previously, only a few positive exposures (63 items) had been registered in the inventory of objects.

Starting in 2004, digital picture files, i.e. digital photographs and scanned copies have been kept in the Digital Photograph Store or the Archive Photograph Store. Basically two possibilities present themselves for the expansion of the ethnographic photographic material associated with the Balaton region. On the one hand, old photographs need to be collected, so that deficiencies in the collection can be made good. On the other, photographic exposures must be produced, by means of which the existing material can be secured, thus creating a basis for the investigation of changes.

The next step in the research programme will be to examine and systematise the documents and manuscripts kept in the Dezső Laczkó Museum Database, at the same time recording the photographic positives found in this collection. Numerous documents, most valuable from a research point of view, are preserved in the Ethnography Database and the Memorial Database. The slide collection found in the Photograph Store must also be examined. More than 20000 slides are on record here at the present time.

Preliminary work to the research project, „On the track of János Jankó at the turn of the millennium” involves systematisation of the accumulated factual materials. This is why it has been necessary to examine the ethnographic photographs depicting the lifestyle and cultural heritage of the Balaton region, which are found in the Dezső Laczkó Museum Negative Store. I have sketched out possible deficiencies, so that conscious steps can be taken to make these good. This also provides an opportunity to develop photographic guidelines for research into the present.

1. ábra. 1821-es ház. LDM Negatívár N/3372
 (Fotó: Vajkai A., 1937. Balatonfőkajár)
 Figure 1. House dating from 1821.
 LDM Negative Store N/3372
 (Photo: A. Vajkai, 1937. Balatonfőkajár)

2. ábra. Pincebejárat. LDM Negatívár N/7936
 (Fotó: Lackovits E., 1983. Lovas)
 Figure 2. Cellar entrance.
 LDM Negative Store N/7936
 (Photo: E. Lackovits, 1983. Lovas)

3. ábra. Présház előtt. LDM Negatívár 16326
 (Fotó: Vajkai A., 1960. Balatonfüred)
 Figure 3. In front of a press house.
 LDM Negative Store 16326
 (Photo: A. Vajkai, 1960. Balatonfüred)

4. ábra. Sövényfalú ház. LDM Negatívár 13293
 (Fotó: Vajkai A., 1959. Balatonfüred)
 Figure 4. Wattle village house.
 LDM Negative Store 13293
 (Photo: A. Vajkai, 1959. Balatonfüred)

5. ábra. Boronapince 1733-ból.
LDM Negatívár 6942
(Fotó: Vajkai A., 1952. Balatonkenese)
Figure 5. Log cellar dating from 1733.
LDM Negative Store 6942
(Photo: A. Vajkai, 1952. Balatonkenese)

6. ábra. Csőszkunyhó. LDM Negatívár N/5747
(Fotó: Szentiványi I., 1980. Vörösberény)
Figure 6. Field-guard's shelter.
LDM Negative Store N/5747
(Photo: I. Szentiványi, 1980. Vörösberény)

7. ábra. Füstősház. LDM Negatívár 10785
(Fotó: Vajkai A., 1956. Arács)
Figure 7. Smoke house.
LDM Negative Store 10785
(Photo: A. Vajkai, 1956. Arács)

8. ábra. Füstősház. LDM Negatívár 10786
(Fotó: Vajkai A., 1956. Arács)
Figure 8. Smoke house.
LDM Negative Store 10786
(Photo: A. Vajkai, 1956. Arács)

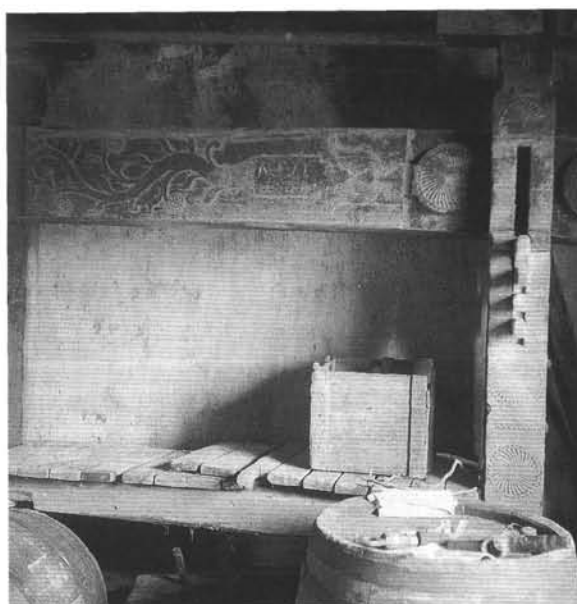
9. ábra. Vincellérház. LDM Negatívár 10820
 (Fotó: Vajkai A., 1956. Csopak)
 Figure 9. Vine-dresser's house.
 LDM Negative Store 10820
 (Photo: A. Vajkai, 1956. Csopak)

10. ábra. Présház, tetején televízióantenna.
 LDM Negatívár 20127
 (Fotó: Vajkai A., 1963. Vonyarcvashegy)
 Figure 10. Press house, with a television aerial
 on the roof. LDM Negative Store 20127
 (Photo: A. Vajkai, 1963. Vonyarcvashegy)

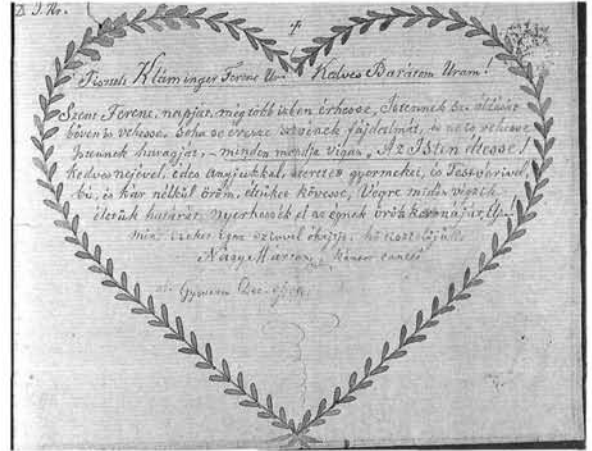
11. ábra. Szüretelőedények. LDM Negatívár 6932
 (Fotó: Vajkai A., 1952. Csopak)
 Figure 11. Grape-harvesting vessels.
 LDM Negative Store 6932
 (Photo: A. Vajkai, 1952. Csopak)

12. ábra. Szőlőprés. LDM Negatívár N/1112
 (Fotó: Vajkai A., 1952. Arács)
 Figure 12. Grape press.
 LDM Negative Store N/1112
 (Photo: A. Vajkai, 1952. Arács)

13. ábra. Madárijesztő. LDM Negatívár N/2647
 (Fotó: Törő L., 1977. Zánka)
 Figure 13. Scarecrow.
 LDM Negative Store N/2647
 (Photo: L. Törő, 1977. Zánka)

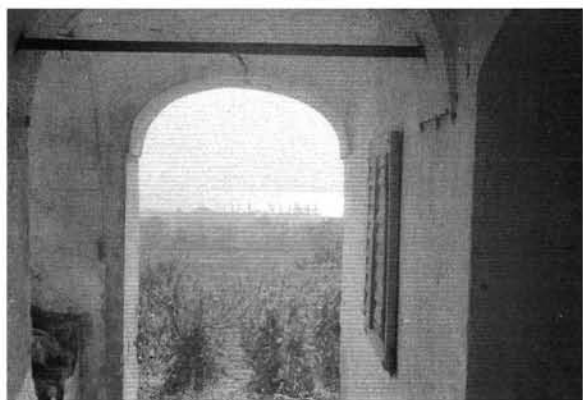
14. ábra. Üdvözlő levél. LDM Negatívár N/4367
 (Reprodukció: Törő L., 1979. Gyenesdiás)
 Figure 14. Letter of greeting.
 LDM Negative Store N/4367
 (Reproduction: L. Törő, 1979. Gyenesdiás)

15. ábra. Pincesor. LDM Negatívár N/3374
 (Fotó: Nagy L., 1935. Balatonfőkajár)
 Figure 15. Line of wine cellars.
 LDM Negative Store N/3374
 (Photo: L. Nagy, 1935. Balatonfőkajár)

16. ábra. Utcakép. LDM Negatívár 69/3040
 (Fotó: Cseh I., 1969. Zánka)
 Figure 16. Street scene.
 LDM Negative Store 69/3040
 (Photo: I. Cseh, 1969. Zánka)

17. ábra. Szőlőhegy. LDM Negatívár 16163
 (Fotó: Vajkai A., 1960. Balatonudvari)
 Figure 17. Vineyard.
 LDM Negative Store 16163
 (Photo: A. Vajkai, 1960. Balatonudvari)

18. ábra. Teknővájó cigányok.
 LDM Negatívár 22658
 (Fotó: Vajkai A., 1964. Balatonalmádi)
 Figure 18. Gypsies grooving troughs.
 LDM Negative Store 22658
 (Photo: A. Vajkai, 1964. Balatonalmádi)

19. ábra. Teknővájó cigányok.
 LDM Negatívár 22659
 (Fotó: Vajkai A., 1964. Balatonalmádi)
 Figure 19. Gypsies grooving troughs.
 LDM Negative Store 22659
 (Photo: A. Vajkai, 1964. Balatonalmádi)

20. ábra. Vonatban. Kötő nők.
 LDM Negatívár 9085
 (Fotó: Vajkai A., 1955. Balatonalmádi)
 Figure 20. On a train. Women knitting.
 LDM Negative Store 9085
 (Photo: A. Vajkai, 1955, Balatonalmádi)

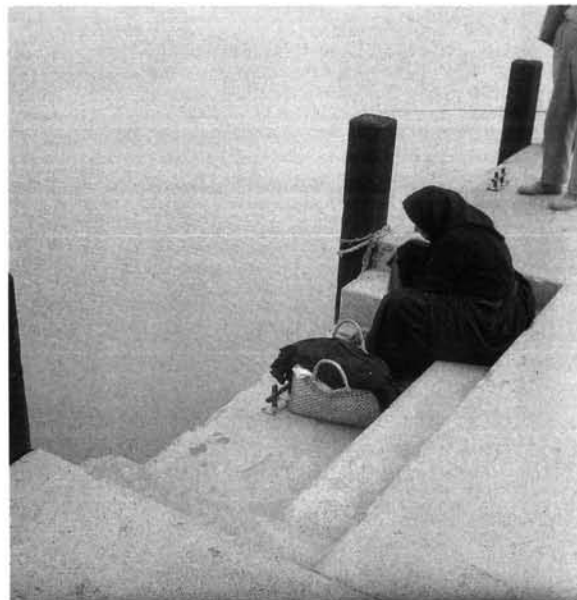
21. ábra. Vonatban. Kártyázók.
LDM Negatívár 9086
(Fotó: Vajkai A., 1955. Balatonalmádi)
Figure 21. On a train. Card players.
LDM Negative Store 9086
(Photo: A. Vajkai, 1955, Balatonalmádi)

22. ábra. Vonatban. Könyvolvasók.
LDM Negatívár 9198
(Fotó: Vajkai A., 1955. Balatonalmádi)
Figure 22. On a train. People reading books.
LDM Negative Store 9198
(Photo: A. Vajkai, 1955, Balatonalmádi)

23. ábra. Özvegyasszony nyaralókkal.
LDM Negatívár 9406
(Fotó: Vajkai A., 1955. Tihany)
Figure 23. Widow woman with holidaymakers.
LDM Negative Store 9406
(Photo: A. Vajkai, 1955. Tihany)

24. ábra. Öreg parasztnő lábát mos.
LDM Negatívár 8380
(Fotó: Vajkai A., 1954. Balatonfüred)
Figure 24. An old peasant woman washing her feet.
LDM Negative Store 8380
(Photo: A. Vajkai, 1954. Balatonfüred)

25. ábra. Nyaralók a présháznál.
LDM Negatívár N/10488
(Reprodukció: Schleicher V., 2002. Balatonkenese)
Figure 25. Holidaymakers at the press house.
LDM Negative Store N/10488
(Reproduction: V. Schleicher, 2002. Balatonkenese)

26. ábra. Tűzcsíholás. LDM Negatívár N/3361
(Fotó: Vajkai A., 1937. Balatonkenese)
Figure 26. Striking fire.
LDM Negative Store N/3361
(Photo: A. Vajkai, 1937. Balatonkenese)

27. ábra. Itatás a városkútnál.
LDM Negatívár N/4559
(Reprodukció: Lackovits E., 1979. Tihany)
Figure 27. Watering at the town well.
LDM Negative Store N/4559
(Reproduction: E. Lackovits, 1979. Tihany)

28. ábra. Krumplielrakás. LDM Negatívár 20480
(Fotó: Vajkai A., 1963. Vonyarcvashegy)
Figure 28. Stashing potatoes.
LDM Negative Store 20480
(Photo: A. Vajkai, 1963. Vonyarcvashegy)

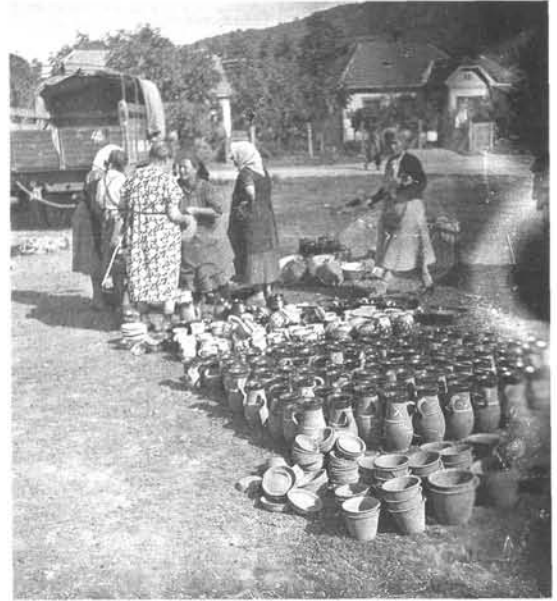
29. ábra. Krumplielrakás. LDM Negatívár 20481
 (Fotó: Vajkai A., 1963. Vonyarcvashegy)
Figure 29. Stashing potatoes.
 LDM Negative Store 20481
 (Photo: A. Vajkai, 1963. Vonyarcvashegy)

30. ábra. Jégvágás a Balatonnál.
 LDM Negatívár 4427
 (Fotó: Vajkai A., 1950. Balatonalmádi)
Figure 30. Cutting ice at Lake Balaton.
 LDM Negative Store 4427
 (Photo: A. Vajkai, 1950. Balatonalmádi)

31. ábra. Gyermekjáték készítése.
 LDM Negatívár N/10735
 (Fotó: Schleicher V., 2002. Balatonudvari)
Figure 31. Making a children's toy.
 LDM Negative Store N/10735
 (Photo: V. Schleicher, 2002. Balatonudvari)

32. ábra. Vásár. Fazekasok. LDM Negatívár N/7722
 (Fotó: Vajkai A., 1950. Balatonfüred)
Figure 32. Market. Potters.
 LDM Negative Store N/7722
 (Photo: A. Vajkai, 1950. Balatonfüred)

Számadás.

Szoba No.	Nap	Költség	
		ft.	kr.
18. szobára 26. júliusig	5	6	11
Ész. (Árny) padló			22
" (szőnyeg)			
Istálló			
Köztiszt			
Gyertya (vász.)			
" (fagyú ontott)			
Szék			
Zab			
Száma			
Összesen		6	33

Bücs 26. július 1927
The Hotel Budapest

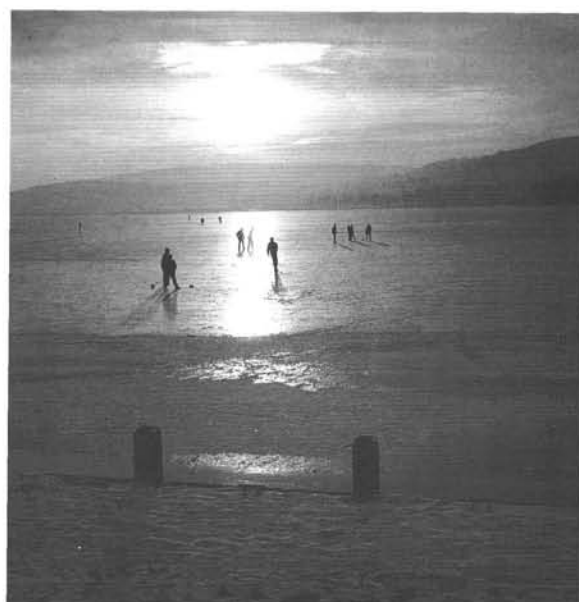
33. ábra. Hotelszámla. LDM Negatívár 20522
(Reprodukció: Vajkai A., 1963. Balatonfüred)
Figure 33. Hotel bill.
LDM Negative Store 20522
(Reproduction: A. Vajkai, 1963. Balatonfüred)

34. ábra. Tátika étterem. LDM Negatívár 18417
(Fotó: Vajkai A., 1962. Badacsony)
Figure 34. Tátika restaurant.
LDM Negative Store 18417
(Photo: A. Vajkai, 1962. Badacsony)

35. ábra. Balatoni partrészt, stégek.
LDM Negatívár 73/10572
(Fotó: Szepsi Szűcs L., 1973. Tihany, Gödrös)
Figure 35. Section of Lake Balaton shore, jetties.
LDM Negative Store 73/10572
(Photo: L. Szepsi Szűcs, 1973. Tihany, Gödrös)

36. ábra. Korcsolyázók a jégen.
LDM Negatívár 12042
(Fotó: Vajkai A., 1958. Balatonalmádi)
Figure 36. Skaters on the ice.
LDM Negative Store 12042
(Photo: A. Vajkai, 1958. Balatonalmádi)

37. ábra. Marhacsorda a Balatonban.
LDM Negatívár 7420
(Fotó: Vajkai A., 1953. Balatonkenese)
Figure 37. Herd of cattle in Lake Balaton.
LDM Negative Store 7420
(Photo: A. Vajkai, 1953. Balatonkenese)

38. ábra. Levendulakert. LDM Negatívár 8332
(Fotó: Vajkai A., 1954. Tihany)
Figure 38. Lavender garden.
LDM Negative Store 8332
(Photo: A. Vajkai, 1954. Tihany)

39. ábra. Gunda Béla néprajzkutató.
LDM Negatívár 8295
(Fotó: Vajkai A., 1954. Örvényes)
Figure 39. Ethnography researcher Béla Gunda.
LDM Negative Store 8295
(Photo: A. Vajkai, 1954. Örvényes)